

УДК 930.2:[726:27-789.5](477.83-25)«19»

ДРУЗДЄВ О.В.

<https://orcid.org/0000-0002-2110-8948>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.39.2023.102-110>

СКАРГА КОМАНДУВАННЯ ХІ АРМІЙСЬКОГО КОРПУСУ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ ЩОДО ПЕРЕШКОД У ВИКОРИСТАННІ ЕКСКОСТЕЛУ ЄЗУЇТІВ У ЛЬВОВІ ЯК ГАРНІЗОННОГО ХРАМУ

У статті вводиться до наукового обігу та аналізується раніше неопублікований документ, який стосується питання існування у Львові в кінці ХІХ століття гарнізонного храму для австрійських військових, які дислокувалися у місті. З огляду на відсутність предметних студій з історії цієї теми, публікація нещодавно виявлених у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові матеріалів, які стосуються питання проведення Богослужінь для військових у ексезуїтському храмі святих апостолів Петра і Павла (зараз – Гарнізонний храм святих апостолів Петра і Павла) має вагомe значення. Одним з таких джерел є скарга командування ХІ Арміїського корпусу австро-угорської армії щодо перешкод у використанні екскостелу єзуїтів у Львові як гарнізонного храму, які чинила адміністрація самого храму. Аналіз цього документа дає достатньо інформації для розуміння суті проблеми, яка стала підставою для скарги. На жаль, на даний час, документ-відповідь на цю скаргу не знайдений. Окрім цього, доволі обмежена джерельна база до історії храму та дотичних до нього питань душпастирства військових австро-угорської армії у Львові не дає можливості розглянути ці непорозуміння між військовими та Орденом єзуїтів у історичній ретроспективі. З огляду на це, питання використання храму святих апостолів Петра і Павла як гарнізонного храму міста у ХІХ ст. залишається відкритим та потребує подальших студій. Опублікований у цій статті документ є доброю нагодою визначити напрями пошуків документів та інших відомостей, які б дали відповідь на це питання у майбутньому.

Ключові слова: Орден єзуїтів, Львів, ХІ Арміїський корпус, історія капеланства, храм святих апостолів Петра і Павла (Львів).

Постановка проблеми та її актуальність. Австрійська секуляризаційна реформа кін. ХVІІІ – пер. пол. ХІХ ст. внесла значні зміни у суспільно-релігійне життя Львова. Закривши значну кількість монастирів та перерозподіливши їх майно, місцева влада змінила релігійну ситуацію в місті, яка багато в чому визначалась,

Друздєв Олег Володимирович, асистент, місія «Центр Військового капеланства» УГКЦ, м. Львів.

© Друздєв О.В., 2023

власне, діяльністю різноманітних орденів Католицької Церкви. Разом із цим такі реформи заклали основи для майбутніх протиріч з монашими орденами, в яких ця власність була забрана. Прикладом цього є діяльність Ордену єзуїтів, який був ліквідований у 1773 р., але вже в XIX ст. був повністю відновлений і повернувся до Львова. Історія діяльності ордену в XIX ст. у Львові сповнена намаганнями повернути свою колишню власність. Зокрема, мова йде про храм святих апостолів Петра і Павла, який був переданий світському духовенству. Процес цього повернення, як і використання самого храму, досі погано досліджений і має багато різночитань. Зокрема, до кінця не зрозумілим є питання, чи храм був повернутий у повну власність ордену, чи монахам було лише дозволено служити у храмі. Також, відкритим є питання статусу храму, зокрема чи був він гарнізонною церквою для австрійського війська, як про це досі часто пишуть у різноманітних виданнях. Тому публікація джерел, які дали б відповідь на це питання, є важливою складовою для вивчення військової та релігійної історії міста періоду XIX-початку XX ст.

Мета статті. Ввести в науковий обіг раніше невідомий документ, який стосується історії душпастирської опіки над військовими, які знаходилися у Львові в XIX ст.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дана тема не ставала ще предметом дослідження науковців. Фактично, чи не єдиним істориком, який звернув на це питання увагу, був один з класиків єзуїтського історіописання о. Станіслав Заленський. Він вважав, що костел святих апостолів Петра і Павла був після ліквідації Ордену гарнізонним, але згодом був повернутий у власність ордену (Załęski, 1880: 111; 113).

Виклад основного матеріалу дослідження. Збережені у фондах Центрального Державного Історичного архіву України у м. Львові документи свідчать, що статус власності на храм був непевний. Зокрема, добрим прикладом дискусійності цього питання є нижченаведений документ, виданий командуванням 11 Корпусу у м. Львові (Слободянюк, 2007: 9), який стосувався питання проведення богослужінь для військових у екс-єзуїтському храмі. Документ виданий у 1898 р. і вартий уваги з кількох причин. Найперше, він добре ілюструє своєрідну «подвійність» власності на храм у кін. XIX ст. Зокрема, в тексті автором (який, очевидно, служив

у війську) використовується термін «Ex-Jesuitenkirche» (ексезуїтська церква) паралельно з зазначенням, що настоятелем і служителями в цьому храмі є самі єзуїти. Водночас доволі часто використовується термін «Garnisonskirche» (гарнізонний храм) і навіть вказується на використання храму як Військової парафії. Слід зауважити, що наявність у Львові окремого храму для військових, який мав би статус гарнізонного, є досі відкритим питанням. Зокрема, з тексту нижчевикладеного документа виходить, що військові трактували храм святих апостолів Петра і Павла саме як гарнізонний храм. У той же час сам автор вказує, що й єзуїти трактували храм як виключно свій ще з сер. XIX ст. Наслідком такого непорозуміння стали часті конфлікти між адміністрацією храму та військовим командуванням, вирішити які був покликаний даний лист до Президії Цісарсько-Королівського Генерал-Губернаторства. Слід зауважити, що термін «гарнізонний храм», здебільшого відсутній у назвах храмів Львова кінця XIX ст. (Maps. Urban Media Archive: <https://uma.lvivcenter.org/en/maps?page=2&places%5B1%5D=99>), натомість наявні назви «Ex-Jesuitenkirche» та просто «Jesuitenkirche». З огляду на це наведений нижче документ є важливим джерелом для встановлення факту існування в межах міста власне гарнізонного храму.

Окрім цього, даний документ дає деякі відомості щодо організації військового душпастирства у Львові та епізодичні згадки про особливості релігійної культури того часу. Зокрема, цікавою є згадка про існування приватних лавок у храмі, які замикались; існування т.зв. апостольської сторони, де мали знаходитись офіцери, а також наявність соціальної диференціації між офіцерами та цивільними особами, яка проявлялась у їх розташуванні під час Святої Літургії у храмі.

Висновки. Даний документ публікується вперше і є важливим джерелом для реконструкції історії як самого храму святих апостолів Петра і Павла, так діяльності Ордену єзуїтів у Львові, військового капеланства австрійської армії та релігійної культури кін. XIX ст. Станом на XIX ст. у храмі святих апостолів Петра і Павла проводилися меси для військових, однак, судячи з документа, офіційного статусу гарнізонного він не мав.

Опис документа. Центральний Державний Історичний архів України у місті Львові, фонд 146, опис 50, справа 842, с. 94-98.

[с.94]

K.und K. 11. Corps-Commando.

M.A. Nro 187.

An

das Präsidium der k.k. Statthalterei in Lemberg. –

Lemberg, am 15. Jänner 1898.

Das Corps-Commando erlaubt sich hiemit die Intervention des k.k. Statthalterei-Präsidiums in nachstehender Angelegenheit zu erbitten:

Wiem dem k.k. Präsidium bekannt sein wird, wurde in Jahre 1773 nach Aufhebung des Jesuiten-Ordens in Galizien die Peter-und-Paulus-Kirche in Lemberg der Weltgeistlichkeit zur Administration übergeben und dann in eine Garnisonkirche umgewandelt. –

Bei der in Jahre 1836 durch Erzherzog Ferdinand erwirkten Rückkehr der Jesuiten wurde diese Kirche unter Aufrechthaltung des Eigenthumsrechtes des Staates und der Widmung als Garnisonskirche der Ordensgeistlichen zur Verwaltung übergeben. –

Als 1848 die Jesuiten aus ganz Oesterreich wieder vertrieben wurden, wurde mit Veroronung des k.k. galizischen Landes-Guberniums vom 20. Juni 1848, Zl: 45731 die genannte Kirche unter ausdrücklicher Hervorhebung der Widmung für die Andachten des k.k. Militars und der Schuljugend |: für die Anderen aber nur soweit die Möglichkeit und die Dotationis mittel es erlauben :| dem Metropolitan-Domkapitel in Administration übergeben. –

Endlich wurde mit Allerhochster Entschliessung vom 23 Juni 1852 die Aufhebung der Congregation der Jesuiten in Oesterreich ausser Kraft gesetzt und die Verwaltung der Sanct [с.95] Peter und Paulus-Kirche erneuert den Jesuiten anvertraut.

Der jeweilige Superior als Administrator bezieht von der Regierung eine jährliche Remuneration und wurde die Kirche in letzter Zeit wohl hauptsächlich auf Grund ihrer Bestimmung für das k. und k. Militär und die Schuljugend auf Staatskosten mit bedeutendem Geldaufwande restauriert. –

Auf Grund des nun schon 120 Jahre bestehenden Rechtes wurde die Ex-Jesuitenkirche, seitdem sich osterreichisches Militär überhaupt in Lemberg befindet, als Garnisonskirche benützt. – Die Modalitäten der Benutzung wurden stets den jeweiligen Bedürfnissen der Garnison angepasst zuletzt im Jahre 1889 auf Befehl des damaligen

commandierenden Generals Ludwig Prinz zu Windischgrätz neu ausgegeben und am 9. Jänner 1898 zur stricten Darnach auchtung erneuert verlaublich.

Im Laufe der letzten Jahre begannen die als Administratoren der Kirche angestellten Jesuiten-Patres der Garnison bei Benützung der Kirche zu den Functionen der k. und k. Militär – Pfarre, dann beim militärischen Gottesdienste verschiedene Schwierigkeiten und Hindernisse zu bereiten, welche von den Militär -Behörden stets in nachsichtigster Weise beurtheilt wurden. Die hieraus entstehenden Zwistigkeiten wurden von Fall zu Fall durch Nachgiebigkeit gegenüber den Administratoren der Kirche beigelegt. –

Unter Anderem ereignete es sich in allerletzter Zeit dass für die mit der Truppe zum Gottesdienste am Sonntag ausgerückten Officiere in der Kirche gar keine Plätze reserviert waren. Auf Ersuchen des die Truppe commandierenden Hauptmanns wurde nach vielen Einwendungen eine der leer stehenden Privatbänke mit 4 Plätzen aufgesperrt, während die [c. 96] übrigen 5 Officiere im Kirchenschiffe zwischen den sich drängenden Leuten der niederster Volksclassen stehen mussten. –

Auf das hierauf am 29. October 1897 vom k. und k. Platz-Commando an den Superior gerichtete diensthöfliche Ersuchen die für die Officiere nothwendigen Bänke auf der Epistelseite des Schiffes der Kirche für den jeden Sonntag 9 Uhr vormittags anberaumten Kirchenbesuch durch die Mannschaft stets reserviert zu halten, erhielt das Platz-Commando die in Abschrift beiliegende Antwort vom 6. Jänner 1898. –

Nachdem der Superior in diesem Schreiben erklärt, dass die vor dem 1848 bestandenen Verpflichtungen der Ordensmitglieder, sowie auch die Widmung der St. Peter und Paulus Kirche mit der Ausweisung erloschen sind und die Kirche bei der Rückkehr unter ganz anderen Bedingungen übergeben worden ist, so wird das k.k. Statthalterei-Präsidium gebeten, anher gefälligst mittheilen zu wollen, ob die Bestimmung der Ex-Jesuitenkirche in erster Linie für das k. und k. Militär und die Schuljugend – für die Anderen jedoch nur nach Thunlichkeit und erst in zweiter Linie – dormalen noch zu Recht besteht oder nicht. –

Im Falle diese Widmung jedoch auch derzeit noch in Kraft steht, so bitte ich das k.k. Statthalterei-Präsidium weiters seinen Einfluss dahin geltend machen zu wollen, dass

1/. dieses Recht der Garnison dem Superior des hiesigen Jesuiten-Ordens eindringlichst zum Bewusstsein gebracht und derselbe verhalten werden, dieses Recht stets zu respectieren;

2/. zu veranlassen, dass wie dies siet urdenklichen Zeiten im Gebrauch war, an jedem Sonntag 9 Uhr vormittags der für die Garnison unbedingt erforderliche Raum im Schiffe der Kirche laut beiliegender Skizze frei sei. – Hibei [c.97] wird ausdrücklich erwähnt, dass auf die im Antwortschreiben des Superiors erwähnten Privatbänke keineswegs reflectiert wird; -

3/. schliesslich wird gebeten, auch verfügen zu wollen dass die St: Peter und Paulus – Kirche über jeweilige Anforderung des k. und k. Militär – Pfarramtes zue Ausübung der dieser Pfarre zukommenden geistlichen Functionen als Spendung des Sacramentes der Taufe, Busse, Communion, Ehe, Abhaltung von Seelenmessen, Predigten etc: nicht aus Gefälligkeit, sondern von Diensteswegen zur Verfügung gestellt werde. –

Endlich bitte ich das k.k. Statthalterei – Präsidium zur Kenntnis nehmen zu wollen, dass das k. und k. Militär wohl auf der Respectierung der ihm bezüglich der Garnisons-Kirche zukommenden, hundertjährigen Rechte bestehen muss, jedoch bei Ausübung derselben wie bisher immer, so auch in der Zukunft bereit sein wird, den billigen Wünschen und Bedürfnissen der Administratoren dieser Kirche Rechnung zu tragen. –

Печатка.

Підпис.

Командування Ц.К. 11 корпусу

М.А. Номер 187

До Президії

Цісарсько-Королівського Губернаторства у Львові.

Львів, 15 січня 1898 року.

Командування Корпусу бере на себе сміливість вимагати втручання Президії Ц.К. [Цісарсько-Королівського – тут і далі] Губернаторства у наступному питанні.

Як буде відомо Ц.К. Президії, після скасування у 1773 р. ордену єзуїтів у Галичині, церква свв. апп. Петра і Павла була передана в адміністрування світському духовенству, а згодом використовувалася як гарнізонний храм.

У 1836 р., коли ерцгерцог Фердинанд добився повернення єзуїтів, храм був переданий в управління їх духовенству зі

збереженням права державної власності [на будівлю церкви – прим. Авт.] та освячено як гарнізонну церкву.

Коли у 1848 р. єзуїтів було вигнано з території Австрійської держави, указом від 20 червня 1848 р. Галицьким Губернаторством храм було передано в урядування митрополичому капітулу з чіткою вказівкою, що храм має служити військовим та шкільній молоді, а також всім іншим, наскільки дозволятимуть можливості.

Нарешті, коли Найвищою постановою від 23 червня 1852 р. заборона діяльності Конгрегації єзуїтів була відмінена, управління храмом Святих Петра і Павла знову було доручено єзуїтам.

Відповідно, суперіор як настоятель, отримує щорічну винагороду від уряду, а сам храм, в основному через використання його для військових та шкільної молоді, був відновлений за державний кошт зі значними витратами.

Завдяки закону, який діє вже 120 років, ексезуїтський костел використовувався як гарнізонний храм австрійських військ, які перебувають у Львові. Використання храму завжди було адаптоване для потреб гарнізону, що крайнього разу було врегульовано наказом командувача генерала Людвіга Принца цу Віндіш-Греца та оголошено знову 9 січня 1898 року до суворої наступної перевірки.

Протягом останніх років священики-єзуїти гарнізону, які працювали адміністраторами костелу, що виконував функції Ц.К. Військової парафії, створювали різноманітні труднощі та перешкоди під час військових служб, на які завжди найм'якше реагувала військова влада. Виниклі суперечки вирішувалися в кожному окремому випадку, йдучи на поступки адміністраторам церкви.

Зокрема, нещодавно трапилася ситуація, коли для офіцерів, які йшли з військом на церковну службу [св. Літургію – прим. Авт.] не було зарезервовано місць у церкві. На вимогу капітана, який командував військом, після багатьох заперечень, одну з порожніх приватних лавок на 4 місця було відімкнено, однак решта 5 офіцерів були змушені стояти у нефі між юрбою людей найнижчих станів.

29 жовтня 1897 р. від Ц.К. Придворного командування надійшло ввічливе прохання до настоятеля, щоб лавки для офіцерів були завжди зарезервовані з апостольської сторони нефу о 9.00 ранку щонеділі, 6 січня 1898 р. Придворне командування отримало відповідь на ці листи.

Зокрема, настоятель заявив у цьому листі, що обов'язки членів ордену, які існували до 1848 року, а також освячення костелу св. Петра і Павла [в якості гарнізонного храму – прим. Авт.] закінчилися з вигнанням [єзуїтів – прим. Авт.] і що церква була передана при поверненні під зовсім інші умови, це змушує звернутися до президії Ц.К. губернатора з проханням повідомити, чи колишня єзуїтська церква призначена насамперед для служіння військових та шкільній молоді, а для інших тільки за можливості і по-друге – чи на даний момент такий стан справ існує чи ні.

Якщо ж цей статус ще діє, просимо Ц.К. Президію, користуючись своїм впливом, домагатись:

1. Реалізації і поваги цього права гарнізону місцевим настоятелем єзуїтського ордену.

2. Забезпечити, щоб як це було з незапам'ятних часів, щонеділі о 9.00, згідно з доданим ескізом, відповідне місце в нефі церкви було вільним для гарнізону. Зауважимо, що приватні лавки, згадані настоятелем храму жодним чином [на плані – прим. Авт.] не відображаються.

3. Нарешті, просимо також служителям у церкві св. Петра і Павла надати інформацію щодо відповідних вимог Ц.К. Військово-парафіяльної служби для виконання духовних функцій, покладених на цю парафію, таких як здійснення таїнства хрещення, покаяння, причастя, вінчання, проведення богослужінь, проповідей тощо: це все повинно надаватись не як люб'язність, а офіційно.

Нарешті просимо Президію Ц.К. Губернаторства взяти до відома, що Ц.К. Військові змушені наполягати на повазі столітніх прав, наданих їм по відношенню до гарнізонної церкви, однак якщо вони [єзуїти – прим. Авт.] будуть діяти так само, як і раніше, [військові – прим. Авт.] також будуть готові в майбутньому враховувати розумні побажання та потреби адміністраторів цієї церкви.

Печатка.

Підпис.

Використані посилання

Maps. Urban Media Archive, available at: <https://uma.lvivcenter.org/en/maps?page=2&places%5B1%5D=99>

Załęski S. (1880) OO. Jezuci we Lwowie. Lwów : Druk. Ludowa, 118 s.

Слободянюк М.(2007) Військовий гарнізон Львова напередодні I світової війни. Галицька брама. 2007. № 7-8. С. 7-17.

References

Maps. Urban Media Archive, available at: <https://uma.lvivcenter.org/en/maps?page=2&places%5B1%5D=99>

Slobodianiuk M.(2007) Viiskovyi harnizon Lvova naperedodni I svitovoi viiny. Halytska brama. 2007. № 7-8. S. 7-17. (ukr.)

Załęski S. (1880) OO. Jezuci we Lwowie. Lwów : Druk. Ludowa, 118 s. (pol.).

Druzdiev O.

COMPLAINT OF THE COMMAND OF THE XI ARMY CORPS OF THE AUSTRIAN-HUNGARIAN ARMY REGARDING OBSTACLES IN THE USE OF THE FORMER CHURCH OF THE JESUITS IN LVIV AS A GARRISON TEMPLE.

Abstract. The article aims at publishing and analyzing a previously unknown document concerning the issue of the Garrison Church in Lviv at the end of the XIX century for the Austrian military which was stationed in the city. Taking into account the absence of historical research on this topic, the publication of the materials on the issue of conducting worship for military personnel in the ex-Jesuit Church of Saints Apostles Peter and Paul (now – the Garrison Church of the Saints Apostles Peter and Paul) recently found in the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv is of great importance. One of the resources is the complaint of the command of the XI Army Corps of the Austro-Hungarian Army regarding the obstacles in the usage of the ex-Jesuit church in Lviv as a garrison church that were created by the administration of the church itself. The analysis of this document provides sufficient information that allows us to understand the essence of the problem that caused the complaint. In particular, as bases on the content of the document, the main issue was the absence of a clear legal definition of the church status, which, in combination with the long-term tradition of the military personnel to attend the church, made it possible for both Jesuits and military command to consider it to be their own. In turn, it caused frequent misunderstandings and conflicts about which the author of the document reminds us. Unfortunately, the response to this complaint has not been found till nowadays. Moreover, the sources regarding the history of the church and related issues of the pastoral care of the military personnel of the Austro-Hungarian Army in Lviv are quite limited and do not make it possible to research the misunderstandings between the military and the Order of Jesuits in historical retrospect. Taking this into account, the issue of the Church of Saint Apostles Peter and Paul being used as the Garrison Church in Lviv in the XIX century remains open and needs to be researched further. However, the document published in this article is a good opportunity to determine the ways how to search for documents and other information that could provide answers to this question in the future.

Keywords: Jesuit Order, Lviv, XI Army Corps, history of chaplaincy, Church of the Holy Apostles Peter and Paul (Lviv).